

Marcin Böhm
(Instytut Historii UO, Opole)

Flota wojenna Bazylego II Bułgarobójcy (976–1025)

Basileus Bazyli II (976–1025) przeszedł do historii jako cesarz, który doprowadził potęgę militarną Bizancjum do jej zenitu. Zwycięskie kampanie przeciwko Bułgarom, sukcesy w wojnach domowych czy w ekspansji na obszar Armenii i Kaukazu są tego najmocniejszym dowodem. Mało kto kojarzy tego władcę z wojną na morzu, bowiem zwycięstwo pod Kleidonem w roku 1014 przyćmiło inne dokonania wojenne Bazylego II. Jest to błędny obraz, bowiem od niemal początków swego panowania ten cesarz, który współpanował z bratem Konstantynem VIII (1025–1028), musiał zmagać się z wyzwaniem, jakie przed nim stawał los, także w aspekcie walk morskich. Najpoważniejsze zagrożenie na tym polu w tamtym czasie pochodziło jednak z wnętrza imperium, nie zaś, tak jak wcześniej bywało, ze strony Arabów czy nowych przeciwników Bizancjum Rusów, których floty zapuszczały się pod Konstantynopol.

Bunt Bardasa Sklerosa (920–991), jednego z generałów poprzedniego cesarza Jana Tzimiskesa (969–976), w latach 976–979 wpłynął na bezpieczeństwo wewnętrzne imperium. Ów bizantyński wódz został wcześniej mianowany duksem Mezopotamii, gdzie miał strzec granicy przed zapędami Arabów¹. Przygotowując się do wystąpienia przeciwko Konstantynopolowi i uzurpacji, Bardas Skleros związał się z muzułmańskim emirem Amidy, od którego otrzymał również wsparcie w sile 300 konnych wojowników². Skleros rozbił w Azji Mniejszej w bitwie pod Laporą wojska dowodzone przez *patrikiosa i stratope-*

¹ *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. Hans Thurn, CFHB, Bonn–New York 1973, XVI, 1, s. 314 (dalej: Jan Skylitzes); C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire, 976–1025*, Oxford 2005, s. 114; C. Holmes, *Political elites in the Regim of Basil II*, [w:] *Byzantium in Year 1000*, ed. P. Magdalino, Leiden – Boston 2003, s. 44–45.

² Jan Skylitzes, XVI, 2, s. 316.

darchę Piotra, który podejście do zatrzymania uzurpatora przypłacił życiem³. Sukces Sklerosa spowodował, że do jego obozu przeszło wielu urzędników wcześniej wiernych cesarstwu⁴. Kolejna próba podjęta przez wojska wierne cesarzowi, którymi dowodził Bardas Fokas, pod Pankalią również zakończyła się porażką⁵. Sukcesy odniesione przez Sklerosa utwierdziły go w przekonaniu o słuszności jego sprawy. Podporządkował sobie wkrótce Nikeę, Abydos i Attalię, a także jak wspomina Leon Diakon, wszystkie ziemie należące do Romejów w Azji Mniejszej⁶. W jego ręce wpadło wiele triem, które wykorzystał, aby podporządkować sobie morze i zablokować dostawy żywności do stolicy oraz handel morski odbywający się w tym regionie⁷. Skylitzes wspomina w toku swojej relacji, że ludzie z Attalii zakuli w łańcuch cesarskiego drungariosa, głównodowodzącego floty, którego siły morskie z flotą temu Kibyrraioton przekazali Michałowi Kurtikisowi, wyznaczonemu przez Sklerosa na nowego dowódcę tego temu⁸. Szczególnie posiadanie Abydos pozwoliło Sklerosowi zamknąć Hellespont i dostęp na Morze Egejskie dla okrętów i statków wiernych basileusowi. Kurtikis wywiązał się z tego zadania w znakomity sposób⁹. Prowadzący ówczesną bizantyńską politykę wewnętrzną i zewnętrzną *parakoimomenos* Bazyli, postanowił temu przeciwdziałać¹⁰. Początkowo skierował do akcji przeciwko Kurtikisowi flotę pod dowództwem *patrikiosa* Teodora Karantenosa¹¹, który miał za zadanie po wyjściu na Morze Egejskie uderzyć na Fokaję, czego udało mu się dokonać w pomyślny sposób. Jego okręty pokonały i zmusiły do ucieczki flotę uzurpatora, tym samym Karatenos *zyskał całkowitą władzę nad morzami*¹². Leon Diakon przedstawia w swoim dziele nieco odmienną wersję wydarzeń. Wspomina, że Bazyli *parakoimomenos* powierzył stacjonującą w stolicy flotę imperialną, wyposażoną w okręty z ogniem greckim (*pyrforoï nees*), pod dowództwo *magistrosa* Bardasa

³ *Leontos Diakonou Istoría* (dalej: Leon Diakon), ed. B. Karales, Athina 2000, X, 7, s. 388–389; Jan Skylitzes, XVI, 4, s. 318–319; C. Holmes, *Basil II...*, s. 123.

⁴ Jan Skylitzes, XVI, 1, s. 319.

⁵ Leon Diakon, X, 7, s. 388–389; Jan Skylitzes, XVI, 6, s. 321–322; C. Holmes, *Basil II...*, s. 130.

⁶ Leon Diakon, X, 7, s. 388–389.

⁷ Leon Diakon, X, 7, s. 388–391; J.T. Teall, *The Grain Supply of the Byzantine Empire*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13, s. 104 i 119.

⁸ Jan Skylitzes, XVI, 4, s. 319–320; C. Holmes, *Basil II...*, s. 123–124.

⁹ Jan Skylitzes, XVI, 7, s. 323.

¹⁰ *Ibidem*, s. 322.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

Parsakoutenosa¹³. Ów Bardas z powierzoną mu flotą dotarł niespodziewanie dla Sklerosa pod Abydos i spalił należące do uzurpatora okręty, które jego ludzie wcześniej wyciągnęli na brzeg¹⁴. Magistros odzyskał również władzę nad Abydos i rozbił wojska lądowe Sklerosa stacjonujące pod tym miastem¹⁵. Sam uzurpator został wkrótce pokonany przez wspomnianego już wyżej Bardasa Fokasa i zmuszony do ucieczki na ziemie należące do Arabów¹⁶.

Nie był to koniec problemów wewnętrznych, których doświadczał Bazyli II. Po przegranej przez niego bitwie z Bułgarami w 986 r. w Bramie Trajana doszło do kolejnej uzurpacji. Poprzedziło ją ponowne przybycie do Bizancjum Sklerosa, który znowu wznosił sztandar rebelii¹⁷. Niepokoje wywołane sukcesami Bułgarów i wystąpienie Sklerosa, pokazało opozycji, że władza centralna jest osłabiona. W 987 r. Bardas Fokas, który wcześniej skutecznie spacyfikował roszczenia Sklerosa (wziął go do niewoli i umieścił w swoim zamku w Tyropoion)¹⁸, zbuntował się. Podporządkował sobie całą Azję Mniejszą z większością jej portów¹⁹. Wyjątek stanowiło jedynie Abydos, które tym razem dochowało wierności prawowitemu władcy. Kolejny uzurpator wzorem swojego poprzednika zgromadził liczną flotę trirem, przy pomocy której zablokował Hellespont i dostawy zboża do Konstantynopola²⁰. Wydzielił również ze swojej armii korpus pod dowództwem Leona Melissena, którego głównymi zadaniami było obleganie Abydos i osłanianie floty buntowników, znajdującej się w pobliżu tego miasta²¹. Drugą część swojej armii Fokas umieścił w Chryspolis, gdzie zbudował umocniony obóz. Na czele znajdujących się tam oddziałów kawalerii i piechoty umieścił swojego brata Nikefora oraz *patrikiosa* Kalokyresa Delfinasa²². Ludzie ci mieli uniemożliwić potencjalne lądowanie wojsk Bazylego II na azjatyckim brzegu Bosforu. Kalokyres, zdaniem Skylitzesa, naczelnym dowódcą tego oddziału, po wybudowa-

¹³ Leon Diakon, X, 7, s. 390–391.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*: Jan Skylitzes, XVI, 9–10, s. 327; C. Holmes, *Basil II...*, s. 114.

¹⁷ Jan Skylitzes, XVI, 14–15, s. 332–333; Yahya Ibn Sa'id d'Antioche, *Continuation de Sa'id Ibn Bitriq*, ed. A. Vasiliev, I. Kratchkowsky, PO 114, t. 23, fasc. 3, Brepols 1932, s. 419–421 (dalej: Yahya Ibn Sa'id).

¹⁸ Jan Skylitzes, XVI, 17, s. 336; C. Holmes, *Basil II...*, s. 115.

¹⁹ Leon Diakon, X, 9, s. 394–395; Yahya Ibn Sa'id, s. 423.

²⁰ Leon Diakon, X, 9, s. 394–395.

²¹ Leon Diakon, X, 9, s. 396–397.

²² Leon Diakon, X, 9, s. 396–397; Jan Skylitzes, XVI, 17, s. 336; C. Holmes, *Basil II...*, s. 124.

niu umocnień w pobliżu Chrysopolis był kilkakrotnie proszony przez cesarza o ustąpienie spod tego miasta, a także o nie rozbijanie obozu naprzeciwko stolicy²³. Delfinas nim przystąpił do buntu, pełnił funkcję katepana Italii, dlatego zapewne cesarz starał się pertraktować z nim, a nie z Nikeforem²⁴.

Cesarz podjął wyzwanie rzucone mu przez Fokasa. Również Delfinas nie zamierzał się ukorzyć przed jego obliczem i podporządkować jego władzy²⁵. Bazyli gromadził zatem siły wiernej mu floty w stolicy, które wzmocnił o Rusów, przysłanych mu z pomocą przez Włodzimierza Wielkiego (988–1015)²⁶. Basileus uciekł się do sojuszu z Rusami, który połączył z ich chrystianizacją. Wsparcie militarne z ich strony miało tak duże znaczenie dla utrzymania się przy władzy przez Bazylego II, że skoligacił się z Włodzimierzem, oddając mu za żonę swoją siostrę Annę. Władca Rusi nie zawiódł jego oczekiwań. Sto dwadzieścia ruskich okrętów latem 988 r. pojawiło się w Konstantynopolu²⁷. Bazyli II miał wreszcie wystarczająco liczną armię i flotę, aby uderzyć na podzielone wojska Fokasa. Cesarz przekroczył Bosfor, jesienią nocą roku 988 na czele, zdaniem Leona Diakona, znaczących sił i następnego dnia uderzył na Chrysopolis²⁸. Bitwa zakończyła się sukcesem jego ludzi, zaś Nikefor dostał się do niewoli, podczas gdy Delfinasa basileus rozkazał powiesić²⁹. Zwycięski basileus powrócił do stolicy. Na wieść o sukcesie cesarza Fokas zgromadził resztę swoich sił pod Abydos, dążąc za wszelką cenę do zdobycia tego wierne Bazylemu II miasta³⁰. Do cesarza dotarła informacja o planach uzurpatora. Nie mogąc od razu przyjść z pomocą obleżonemu miastu, wysłał mu ze wsparciem drungariosa floty Kyriakosa, którego obecność w Abydos miała podnosić morale obrońców³¹. Sam cesarz wykorzystał dany mu przez ten punkt oporu czas na dozbrojenie się. Dlatego dopiero gdy zgromadził wystarczającą armię, z okrętami miotającymi ogień grecki

²³ Jan Skylitzes, XVI, 17, s. 336.

²⁴ V. von Falkenhausen, *Untersuchungen über die byzantische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, Wiesbaden 1967, s. 84.

²⁵ Jan Skylitzes, XVI, 17, s. 336.

²⁶ *Ibidem*; Yahya Ibn Sa'id, *op. cit.*, s. 423–424.

²⁷ A. Poppe, *Ruś i Bizancjum w latach 986–989*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85, s. 8–9; M. Böhm, *Waregowie – piechota morska Bizancjum*, „Piotrowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, cz. 2, s. 179–195.

²⁸ Leon Diakon, X, 9, s. 396–397; Jan Skylitzes, XVI, 17, s. 336.

²⁹ Leon Diakon, X, 9, s. 396–397; Yahya Ibn Sa'id, s. 424–425; C. Holmes, *Basil II...*, s. 115.

³⁰ Leon Diakon, X, 9, s. 396–397.

³¹ Jan Skylitzes, XVI, 18, s. 336–337.

(*pyrfores trireis*), przekroczył Hellespont³². Następnie rozbił obóz w pobliżu sił przeciwnika, ale zapewne poza zasięgiem czujek i zwiadowców Fokasa. Przygotował też pomysłowy plan działania. Jego okręty uderzyły o poranku od strony morza na siły morskie Fokasa stacjonujące pod Abydos, których jednostki spaliły³³. Bitwa lądowa, do której później doszło pod tym miastem 13 kwietnia 989 r., zakończyła się wraz z niespodziewaną śmiercią Fokasa, którego ciało oficerowie Bazylego II pozbawili głowy³⁴. Głowa ta trafiła następnie do Konstantynopola, a później do buntowników w Azji Mniejszej³⁵. Leon Melissen przeszedł na stronę cesarza po upadku Fokasa, dzięki czemu oszczędził życie i zyskał później również możliwość awansu na dworze Bazylego II³⁶. Wkrótce również Skleros dostał się w ręce ludzi władcy, którzy za uzurpację pozbawili go wzroku, zaś sam cesarz uznał to za wystarczającą karę³⁷.

Wojna domowa, która ogarnęła Bizancjum w dwóch pierwszych dekadach samodzielnego panowania Bazylego II, podzieliła całe imperium i jego struktury. Rozłam ten nie ominął również floty. Flotyille temów morskich opowiedziały się za uzurpatorami, podczas gdy wierności władcy dochowała jedynie flota cesarska, stacjonująca w Konstantynopolu. Pierwszy z uzurpatorów, Bardas Skleros, zdołał nawet pojmać drungariosa floty, a także podporządkować sobie tem Kibyriotów, któremu nawet wyznaczył nowego dowódcę – Kurtikesa. Były to dotkliwe ciosy, bowiem z jednej strony cesarz został pozbawiony naczelnego dowódcy floty, z drugiej zaś odebrano mu doświadczoną flotę, której zadaniem była walka z zagrożeniem ze strony Arabów na morzu. Bizantyńscy kronikarze wspominają o działaniach dwóch flotylli wyłączonych z sił floty cesarskiej, których zadaniem było zatrzymać Kurtikesa. Trudno nam ustalić, która podjęła akcję jako pierwsza. Wydaje się, że była to ta podporządkowana Karantenosowi. Zapewne wyszła na Morze Egejskie, zanim jeszcze siły uzurpatora nie zablokowały Hellespontu. Jej zadaniem mogła być destabilizacja za-

³² Leon Diakon, X, 9, s. 396–397; Jan Skylitzes, XVI, 18, s. 337.

³³ Leon Diakon, X, 9, s. 396–397;

³⁴ *Ibidem*, s. 396–399; Jan Skylitzes, XVI, 18, s. 337–338; Yahya Ibn Sa'id, s. 425–426; C. Holmes, *Basil II...*, s. 115; H. Ahrweiler, *Byzance et la Mer*, Paris 1966, s. 120; B.S. Benediktz, *The Evolution of the Varangian Regiment in the Byzantine Army*, „Byzantinische Zeitschrift“ 1964, t. 62, s. 23; A. Kazhdan, *Abydos*, [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A.P. Kazhdan, t. 1, Nowy York 1991, s. 8–9.

³⁵ Leon Diakon, X, 9, s. 398–399.

³⁶ Jan Skylitzes, XVI, 19, s. 338.

³⁷ *Ibidem*; C. Holmes, *Basil II...*, s. 137.

plecza morskiego Sklerosa poprzez ponowne podporządkowanie cesarzowi większości wysp na Morzu Egejskim i portów leżących na zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej, o czym świadczy atak na Fokaję. Ten oddział floty nie powrócił do stolicy, lecz być może pozostał dalej na Morzu Egejskim, atakując infrastrukturę portową, co miało zapewne uniemożliwić rozbudowę sił morskich przez Sklerosa. Możemy nawet spekulować, że to w wyniku działań floty Karantenosa i w obawie przed nimi Skleros zgromadził całe swoje siły w Abydos i rozpoczął ścisłą blokadę Hellespontu. Fakt ten wykorzystał Parsakoutenos. Jego flota, wyposażona w ogień grecki, spaliła z zaskoczenia okręty uzurpatora, który być może nie spodziewał się, że jakieś siły floty imperialnej pozostały jeszcze w Konstantynopolu. Do tego udało się jeszcze Parsakoutenosowi pokonać Sklerosa w bitwie lądowej i odzyskać Abydos. Był to dotkliwy cios dla dalszego przebiegu usurpacji tego bizantyńskiego wodza, który nie docenił floty swego cesarskiego przeciwnika.

Jest wielce prawdopodobne, że Bardas Fokas wiedział, co doprowadziło do klęski planów Sklerosa wcześniej, dlatego ów wódz dość rychło w jakiś sposób zablokował Hellespont, ale nie udało mu się zdobyć Abydos. Widać zatem, że również cesarz wyciągnął wnioski z poprzedniej usurpacji i zarząd tego niezwykle ważnego dla bezpieczeństwa morskiego stolicy portu powierzył ludziom, których wierności mógł być pewien. Fokas, nie mogąc zdobyć szybko Abydos, podzielił swoje siły, których część skierował do Chryspolis w celu uniemożliwienia lądowania wojsk wiernych cesarzowi w Azji Mniejszej. Flota, którą zgromadził uzurpator, musiała być znacznie mniejsza, niż ta, którą w swoim posiadaniu miał wcześniej Skleros, być może podporządkowały mu się jakieś siły temów morskich. Nie posiadając wystarczających sił, Fokas nie mógł zatem podjąć blokady również Bosforu, aby odciąć stolicę także od strony Morza Czarnego. Ograniczył się jedynie do okopania swoich sił w Chryspolis. Fokas musiał być świadomy swojej przewagi na lądzie, która w jego mniemaniu miała równoważyć braki w siłach morskich. Uzurpator nie przewidział, że cesarz otrzyma wsparcie Rusów, doświadczonych zarówno w walce lądowej, jak i na morzu. Ci spełnili pokładane w nich nadzieje, walnie przyczyniając się do zwycięstwa Bazylego II pod Chryspolis. Cesarz bardzo mądrze wycofał się po tym sukcesie do stolicy, a nie prowadził dalszych działań w Azji Mniejszej, bowiem nawet mimo pomocy Rusów, jego siły nie były zapewne w tym momencie wystarczające do rzucenia od razu wyzwania samemu Fokasowi. Poza tym nie zapomi-

najmy, że zbliżała się zima, która również nie sprzyjała prowadzeniu dalszych działań wojennych. Dlatego niezwykle ważne stało się również utrzymanie Abydos, którego załogę Bazyli II wzmocnił siłami drungariosa floty Kyriakosa, wśród których znajdować się musiały okręty i statki. Widać ewidentnie, że Fokas nie był w stanie zamknąć blokady tego miasta od strony morza, skoro drungarios dotarł nie niepokojony drogą morską do Abydos. Być może Kyriakosowi sprzyjała nadchodząca zima, w obawie przed którą flota uzurpatora została wycofana na brzeg. Ryzykowny manewr zatem się opłacił i dał tak potrzebny czas basileusowi na ściągnięcie dodatkowych sił i zaopatrzenia. Wiosną 989 r., gdy doszło do lądowania pod Abydos sił cesarskich, Fokas stracił swoją flotę, którą spalono lub zdobyto w walce wręcz, a później również życie.

Wkrótce po zakończeniu wojny domowej Bazyli II musiał także zwrócić uwagę na relacje ze światem islamu na wschodniej granicy. Uwagi wymagały również sprawy morskie na wodach w pobliżu Syrii i Palestyny. Nowi władcy Egiptu, Fatymidzi, rozpoczęli budowę sił morskich, zdolnych zagrozić planom Bazylego II co do granicy w pobliżu Antiochii³⁸. W arsenale Kairu powstawały nowe statki i maszyny, które muzułmanie zamierzali rzucić na Bizantyńczyków w 996 r.³⁹. Przypadkowe zaprószenie ognia w arsenale, które spowodowało gwałtowny pożar i zniszczenie sporej części nowej floty, wywołało podejrzenia o podpalenie. Tego aktu, zdaniem tłuszczy, mieli się dopuścić przybysze z Amalfi, zwykli kupcy, a więc ludzie podlegający władzy basileusów z Konstantynopola⁴⁰. Amalfitanie zostali zmasakrowani przez tłuszcę, przy okazji zniszczono również wiele kościołów miejscowych chrześcijan⁴¹. Dwa lata później Bizantyńczycy wysłali do Tyru ze wsparciem dla miejscowych buntowników jakieś okręty i 200 ludzi, lecz siły te zostały odparte przez Fatymidów i ich własne siły morskie⁴². W roku 999 Bizancjum zawarło pokój z tą dynastią, co także odsunęło potencjalne zagrożenie na morzu z tej strony do końca panowania Bazylego II⁴³. Flotylla bizantyńska, którą wykorzystano pod Tyrem, choć źródło tego nie potwierdza, mogła pochodzić z floty prowincjonalnej Cypru lub była jakimś wydzielonym oddziałem z im-

³⁸ Yahya Ibn Sa'id, s. 447.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 447–448.

⁴² *Ibidem*, s. 455; J.H. Pryor, E.M. Jeffreys, *The Age of Dromon*, Leiden 2006, s. 75–76.

⁴³ Yahya Ibn Sa'id, s. 460–461.

perialnej. To pierwsze przypuszczenie wydaje się bardziej uzasadnione, gdyż pamiętać musimy, że Cypr został odzyskany trzydzieści lat wcześniej, dlatego obecność jakiegoś oddziału floty na tej wyspie wydaje się uzasadniona, bowiem to on musiał strzec bizantyńskich interesów na tym akwenie.

Wracając do głównego wątku, nie wiemy, jakie konsekwencje odczuły temy morskie za współpracę z uzurpatorami, lecz nie miały przełożenia na ich dalszą aktywność. Były niezbędne, tym bardziej, że wojna z Bułgarami nie układała się tak, jakby chcieli tego Bizantyńczycy, bowiem ci pierwsi kierowali swoją uwagę w kierunku Grecji i na zachód do Epiru i Ilyrii, które również dysponowały rozległą siecią portów, niezbędnych cesarstwu, aby utrzymać połączenia z południową Italią. W dalszym toku wojny z carem Samuelem (976–1014) jeden z jego zięciów, Asotios, z pochodzenia Bizantyńczyk, który poślubił córkę władcy Bułgarów Mirosławę, został mianowany przez teścia zarządcą Dyrrachium w 1005 r.⁴⁴ Gdy Asotios znalazł się pod tym miastem, wykorzystano fakt, że w jego pobliżu zatrzymywały się bizantyńskie okręty i postanowił uciec. Przekonał również swoją żonę i przy pomocy bizantyńskiej floty zbiegł do Konstantynopola⁴⁵. Cesarz nagroził go za ten gest tytułem magistra, bowiem prócz siebie, Asotios również przyniósł wiadomość, że Dyrrachium chce się podporządkować ponownie władzy Bizancjum⁴⁶. Bazyli II przystał na warunki przywiezione przez Asotiosa i wkrótce ten ważny port przeszedł w ręce Bizantyńczyków⁴⁷. Obecność okrętów bizantyńskich na wodach Adriatyku możemy być może wiązać z współpracą, jaką cesarstwo podjęło z Wenecją od 991 r. Republika Św. Marka, w zamian za przywileje handlowe, zobowiązała się wesprzeć swoimi okrętami Bizancjum, gdyby te podjęły jakieś działania wojenne w Longobardii (w domyśle: w południowej Italii)⁴⁸. W interesie obu sił był zatem spokój na Adriatyku, zaś okręty Wenecjan, które płynęły do Konstantynopola, mogły zostać wykorzystane do ucieczki przez Asotiosa. Opanowanie Dyrrachium przez Bizantyńczyków pozwoliło

⁴⁴ Jan Skylitzes, XVI, 24, s. 342.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Jan Skylitzes, XVI, 24, s. 343.

⁴⁸ *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, hrsg. G.L.F. Tafel, G.M. Thomas, t. I (814–1205), Wien 1856, s. 39, nr 17; R.J. Lilie, *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angeleri (1081–1204)*, Amsterdam 1984, s. 2.

zwrócić Bazylemu II baczniejszą uwagę na sytuację wewnętrzną w Kalabrii i Apulii.

Flota prowincjonalna była w takich działaniach niezbędna, tym bardziej, że wkrótce doszło w Italii do rozruchów. W czasie pierwszej fazy buntu Melesa w Italii, zimą na przełomie lat 1010–1011 cesarz wysłał przeciwko niemu Bazylego Argyrosa, przewodzącemu temowi Samos z Leonem z Kefalonii, aby uśmierzyli to ognisko niepokoju na Zachodzie⁴⁹. Powierzenie zadania spacyfikowania powstania Melesa dowódcom flot temowych, a za takich możemy uważać zarówno Argyrosa, jak i Leona, pokazuje że inne pododdziały marynarki wojennej Bizancjum na przełomie X/XI w. istniały i zdolne były do prowadzenia działań zaczepnych i transportowych. Niestety buntu Melesa nie udało obu dowódcom stłumić definitywnie. Finał ta sprawa miała znacznie później. Cesarz Bazyli II powołał w 1018 r. Nowego katepana Bazylego Boiannesa do misji powstrzymania Melesa raz na zawsze⁵⁰, ponieważ wcześniej sprzyjało mu szczęście, a jego miejsce (dawnego katepana) zajął w maju 1017 r. Kontoleon Tornik, który pełnił także funkcję stratega Kefalonii⁵¹. Człowiek ten okazał się bardzo nieudolny w działaniach i doprowadził do dwóch bizantyńskich klęsk pod Fetorią⁵². Informacje o tych porażkach musiały dotrzeć do Konstantynopola i zmusiły cesarza do bardziej zdecydowanych działań. Moment był sprzyjający, bowiem Bazyli II kończył właśnie wojnę z Bułgarami i dysponował grupą zdolnych dowódców, którzy przewodzili armią weteranów. Katepanowi Bazylemu towarzyszyły doświadczone oddziały wojskowe, w tym gwardia wareska, dlatego po przybyciu do Italii bizantyński dowódca nie zwlekał z przejściem do działań zaczepnych przeciwko Melesowi

⁴⁹ Jan Skylitzes, XVI, 34, s. 348; P. Soustal, J. Koder, *Tabula Imperii Byzantini 3: Nikopolis und Kephallenia*, Wien 1981, s. 55. Na temat buntu Melesa patrz: M. Böhm, *Normański podbój Sycylii w XI wieku*, Oświęcim 2014, s. 21–24.

⁵⁰ Guillaume de Pouille, *La Geste de Robert Guiscard*, ed. M. Mathieu, Palermo 1963, I, s. 102–103 (dalej: Wilhelm z Apulii); Lupus Protospatarius, *Rerum in Regno Neapolitano gestarum breve chronicon o Annales*, ed. G.H. Pertz, MGHS V, Hannover 1884–1908, s. 57; *Leo Marcicanus casinensis monachus et cardinalis episcopis ostiensis et Petrus Diaconus monachus casinensis*, *Chronica Monasteri Casinensis*, ed. W. Wettenbach, MGHS VII, Hannover 1884–1908, II, 37, s. 628 (dalej: Leon z Ostii).

⁵¹ Leon z Ostii, II, 37, s. 628; Wilhelm z Apulii, I, s. 102–103; Lupus Protospatarius, s. 57; Jan Skylitzes, s. 347–348, 34.

⁵² Wilhelm z Apulii, I, s. 102–103; S. Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge 1981, s. 51; J.J. Norwich, *Die Wikinger im Mittelmeer. Das Südreich der Normannen 1016–1130*, Wiesbaden 1968, s. 36; F. Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, t. I, Paris 1907, s. 54–55.

i Normanom. W październiku tego roku obie strony spotkały się pod Kannami nad rzeką Ofanto⁵³. Melesa opuścili normańscy sojusznicy, których w jego szeregach pozostało zaledwie 250⁵⁴. Bitwa zakończyła się sromotną klęską buntownika⁵⁵.

Sytuacja nad Morzem Czarnym również wymagała uwagi bizantyńskiej floty w dobie panowania Bazylego II. W roku 1016 po swoim powrocie do stolicy cesarz wysłał do Chazarii flotę pod dowództwem Mongosa, syna Andronika – duksa Lydos⁵⁶. Mongos we współpracy z Mścislawem (zm. 1036), synem Włodzimierza Wielkiego, podporządkował sobie i wziął do niewoli Jerzego Tzoulasa, przywódcę miejscowych Chazarów⁵⁷. Operacja na obszarze Krymu i Półwyspu Tamańskiego, prowadzona wspólnie przez Rusów i Bizantyńczyków, wskazuje ewidentnie na fakt, że Bazyli II chciał zaakcentować obecność imperium na północy i wzmocnić relacje polityczne, osłabione po wcześniejszej śmierci Włodzimierza i jego dwóch synów, pochodzących ze związku z Anną, siostrą basileusa. Związanie z Tmutorkaniem Konstantynopola mogło zostać odczytane jako wyzwanie rzucone pozostałym dziedzicom zmarłego kniazia – Światopełkowi (980–1019) i Jarosławowi Mądrym (978–1054). Sukces bizantyńskiej floty w walkach ze szczątkami państwa chazarskiego dawał Bazylemu II także możliwość kontroli nad ujściem z Morza Azowskiego na Morze Czarne, gdzie interesy cesarstwa zlewały się w jedno z celami politycznymi Mścislawa, którego państwo zamieszkiwało wielu Chazarów. Dla cesarza kluczowe znaczenie mogło mieć również bezpieczeń-

⁵³ Wilhelm z Apulii, I, s. 104–105; Leon z Ostii, II, 37, s. 628; V. von Falkenhaußen, *op. cit.*, s. 53; S. Blöndal, *op. cit.*, s. 51; J.J. Norwich, *Die Wikinger...*, s. 36; R.A. Brown, *Historia Normanów*, przekł. J. Jarniewicz, Gdańsk 1996, s. 87; R. Bünemann, *Robert Guiskard. Ein Normanne eroberet Süditalien*, Köln, Weimar u. Wien 1997, s. 9; J. Becker, *Graf Roger I. von Sizilien. Wegbereiter des normannischen Königreichs*, Tübingen 2008, s. 33; G.A. Loud, *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*, Harlow 2000, s. 67.

⁵⁴ Amato di Monte-Cassino, *Storia dei Normanni*, ed. Vincenzo De Bartholomaeis, Fonti per la Storia d'Italia 76, Roma 1935, I, 22, s. 192 (dalej: Amatus z Monte Cassino); Leon z Ostii, II, 37, s. 628.

⁵⁵ Amatus z Monte Cassino, I, 22, s. 192; Wilhelm z Apulii, I, s. 104–105; Leon z Ostii, II, 37, s. 628.

⁵⁶ Jan Skylitzes, XVI, 39, s. 354; J.-C. Cheynet, *Basil II and Asia Minor*, [w:] *Byzantium in the Year 1000*, s. 92; M. Böhm, *Pomiędzy rywalizacją a współpracą. Bizancjum i Ruś Kijowska na Morzu Czarnym w latach 988–1041*, [w:] *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego. „Migracje. Podróże w dziejach”*. *Starożytność i średniowiecze*, t. VII, red. M. Franz, K. Kościelak, Z. Pilarczyk, Toruń 2014, s. 320–321.

⁵⁷ Jan Skylitzes, XVI, 39, s. 354.

stwo bizantyńskich portów na tym obszarze, tym bardziej, że trwały dalej walki o pełnię władzy nad Kijowem. Zwycięsko wyszedł z nich Jarosław Mądry, z którego pośrednimi działaniami możemy wiązać kolejną aktywność floty Bazylego II.

Mowa tutaj o wyprawie jednego ze Skandynawów, który drogą przez rzeki Rusi postanowił dotrzeć do Konstantynopola. Chrysocheir, bo to o nim mowa, w 1023 r. na czele 800 ludzi przybył z Rusi drogą morską, aby zaciągnąć się w szeregi bizantyńskiej armii (w domyśle gwardii wareskiej)⁵⁸. Chrysocheir, według kronikarza, miał być krewnym Włodzimierza Wielkiego. Takie pokrewieństwo odrzuca w swojej pracy S. Blöndal, sugerując, że mamy tutaj raczej do czynienia z jakimś angielskim możnowładcą, którego z Anglii wyгнаła inwazja króla Danii – Knuta⁵⁹. Cesarz zażądał od Chrysocheira i jego ludzi złożenia broni, zapewne przed wkroczeniem jego oddziału do Konstantynopola, na co ten nie wyraził zgody⁶⁰. Zamiast pozostać w stolicy, ruszył przez Propontydę i uderzył na Abydos, którego jednak nie udało mu się zdobyć. Skylitzes pisze o strategu Abydos, który walczył w obronie terenów nadmorskich pod tym miastem⁶¹. Odrzucony przez Bizantyńczyków Chrysocheir skierował się na wyspę Lemnos. Tam dopadła go flota morską bizantyńskiego temu Kibyrriaton, którą wspierali strateg Samos, Dawid z Ochrydy oraz Nikefor Kabasilas, duks Tesaloniki. Chrysocheir ze swoją świtą został zabity, a jego flotylla zatopiona⁶². Flota temów morskich, wsparta siłami z Tesaloniki spisała się w sposób znakomity, realizując zadania, do których została powołana.

Ostatni wątek związany z działalnością floty Bazylego II mamy poświadczony w źródłach w roku jego śmierci. Basileus pragnął odzyskać Sycylię dla Bizancjum z rąk muzułmanów i zamierzał w tym celu poprowadzić armię osobiście, lecz z powodu choroby powierzył dowództwo nad forpocztą swoich sił morskich i lądowych wysłanych do

⁵⁸ Jan Skylitzes, XVI, 46, s. 367.

⁵⁹ *Ibidem*: S. Blöndal, *op. cit.*, s. 50. Na temat wydarzeń w Anglii patrz: J. Morawiec, *Knut Wielki, król Anglii, Danii i Norwegii (ok. 995–1035)*, Kraków 2013, s. 111–123.

⁶⁰ Jak wiemy, zgodnie z traktatem z roku 944 pomiędzy Bizancjum a Rusią, każdy Rus, chcąc wkroczyć do Konstantynopola, musiał złożyć broń. *Povest' vremennykh let*, wyd. D.S. Lichačev, V.P. Adrianova-Perec, Moskwa – Leningrad 1950, t. 1, s. 36.

⁶¹ Jan Skylitzes, XVI, 46, s. 368.

⁶² Jan Skylitzes, s. 368, 79. S. Blöndal, *op. cit.*, s. 50; G.G. Litavrin, *Psell o pričinnach pochoda Rusi na Konstantinopol v 1043 g.*, „Vizantijskij Vremennik” 1967, t. 27, s. 76. Więcej na temat wyprawy Chrysocheira patrz: M. Böhm, *Flota i polityka morską Aleksęgo I Komnena*, Kraków 2012, s. 62–64.

Italii eunuchowi Orestesowi⁶³. W skład niniejszej armii i floty, wchodziły oddziały, w których służyli żołnierze z następujących ludów: *Russorum, Guandalorum, Turcorum, Burgarorum, Vlachorum Macedonum aliorumque*⁶⁴. Działania rozpoczęto w kwietniu 1025 r. od transportu wojsk z Dyrrachium. Oddziały Orestesa zostały sprawnie przewiezione na południe Italii⁶⁵. Orestes, przebywając w Kalabrii z Bazylim Boioannesem, musiał spacyfikować znajdujących się w tym regionie buntowników. Dopiero po uporządkowaniu sytuacji w tej prowincji i usunięciu z jej obszaru placówek muzułmańskich, które wspierały bunt, obaj dowódcy udali się w kierunku Cieśniny Messyńskiej, aby przerzucić powierzone im siły na Sycylię⁶⁶. Operacja, z racji śmierci w tym roku Bazylego II, ograniczyła się jedynie do lądowania w Messynie, po czym zakończyła się fiaskiem⁶⁷.

Jak widać z powyżej przytoczonych danych, flota odgrywała istotną rolę w działaniach Bazylego II zarówno w początkach jego panowania, jak i w późniejszym okresie. Była niezbędna w realizacji polityki morskiej Bizancjum, względem odległych od centrum państwa regionów, takich jak Krym i Italia. Posiadanie tak rozległej linii brzegowej, jak również odległych prowincji, z którymi cesarstwo nie dysponowało lądowymi połączeniami, bardziej uwydatniało znaczenie szlaków morskich. Szczęśliwie dla Bizantyńczyków, za panowania interesującego nas basileusa, ich tradycyjni wrogowie na Morzu Śródziemnym, Arabowie, skupiali swoją uwagę jedynie na Kalabrii, Katepanacie i Apulii, które znajdowały się blisko ich baz na Sycylii. Dowody na to pochodzą z lat dziewięćdziesiątych X w., gdy zaatakowali Salerno leżące w bizantyńskiej strefie wpływów⁶⁸, oraz z działań Melesa. Człowiek ten w pierwszej fazie buntu sprzymierzył się przeciwko Bizantyńczykom z saraceńskimi piratami, których oddziały wspierały go i jego szwagra Dato w walkach w Apulii w 1011 r. pod Bari

⁶³ *Ioannis Zonarae Epitome historiarum librii*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonn 1889, XVII 9, 33, s. 568 (dalej: Jan Zonaras); *Annales Barenenses*, ed. G.H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum V. Hannoverae 1844, s. 53.

⁶⁴ *Annales Barenenses*, s. 53; T. Modelski, *Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025?*, „Przegląd Historyczny” 1911, t. 13, s. 259–267; M. Böhm, *Flota...*, s. 43.

⁶⁵ Lupus protospatarius, s. 57; Anonymus Barenensis, ed. L. A. Muratori, *Rerum Italicarum scriptores V* (1724), s. 149; M. Böhm, *Flota...*, s. 43.

⁶⁶ Jan Skylitzes, s. 368; Anonymus Barenensis, s. 149; F. Wolfgang, *Byzanz und die islamische Welt im frühen 11. Jahrhundert. Geschichte der politischen Beziehungen von 1001 bis 1055*, *Byzantina Vindobonensia 14*, Wien 1981, s. 200; M. Böhm, *Flota...*, s. 43.

⁶⁷ M. Böhm, *Flota...*, s. 45–46; S. Blöndal, *op. cit.*, s. 52; G.A. Loud, *op. cit.*, s. 70.

⁶⁸ Amatus z Monte Cassino, I, 17, s. 190; G.A. Loud, *op. cit.*, s. 60.

i Montepeloso⁶⁹. Saraceni mieli zatem bardzo mocną pozycję w dobie pierwszej połowy panowania Bazylego II nad Morzem Tyrreńskim, zachodnią częścią Morza Jońskiego i Zatoką Tarencką do tego stopnia, że w tym rejonie żadna siła nie była w stanie rzucić im otwartego wyzwania. Wynikało to z prostego faktu, że Bizancjum uwikłane było w wojnę z Bułgarią i nie miało środków na wsparcie obrony Italii.

Konkurencyjne cesarstwo Zachodu w osobie Ottona II (973–983) słusznie widziało w tym szansę dla siebie na poszerzenie swojej strefy wpływów na Kalabrię i Apulię. Niestety wyprawa podjęta przez cesarza Ottona II w roku 982 zakończyła się spektakularną porażką pod Crotone, mimo faktu, że Bizantyńczycy z Italii wsparli go swoimi okrętami⁷⁰. Sprawa tej morskiej pomocy, dość dyskusyjna i warta przybliżenia, jest w stanie powiedzieć nam, jak wyglądał potencjał floty prowincjonalnej bizantyńskich katepanów w Kalabрії w tym czasie. Thietmar w swojej relacji o wyprawie Ottona II pisze, iż w jej trakcie Nikefor II Fokas (963–969) wysłał do Kalabрії w celu zbierania trybutu dwie chelandie⁷¹. Okręty te dysponowały ładunkiem ognia greckiego, dlatego zapewne otrzymały zadanie od cesarza Zachodu polegające na spaleniu floty Saracenów, gdy ta znajdowała się w pobliżu brzegów, pozbawiona załóg, które brały udział w walkach na lądzie⁷². Tak naprawdę okręty te nie pochodziły z floty cesarskiej, ale należały do floty temu Kalabрії, która przeszła na służbę u Niemców⁷³. Po przegranej bitwie to na pokład drugiej z tych jednostek ucieczką salwował się Otton II, ratując swoje życie (pierwsza odmówiła mu pomocy)⁷⁴. Załoga postanowiła pojmać cesarza, lecz ten zdołał ją przekonać przy pomocy obietnic nagrody, aby ta przewiozła go do Rossano, gdzie oczekiwała na niego małżonka. Będąc w pobliżu tego miasta, cesarz wykorzystał nieuwagę marynarzy – wyskoczył za burtę i wplaw dopłynął do swoich⁷⁵.

⁶⁹ Leon z Ostii, II, 37, s. 627; E. Eickhoff, *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland*, Berlin 1966, s. 381; F. Chalandon, *op. cit.*, s. 43.

⁷⁰ Thietmari *Merseburgensis episcopi Chronicon*, MGHS 3: *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici*, Hannover 1839, III 12, s. 765 (dalej: Thietmar); M. Böhm, *Byzantine ship salandria/chelandia in relations of Thietmar from Merseburg*, [w:] *Człowiek a tożsamość*, red. S. Lisewska, M. Ożóg, t. 2, Roczniki Naukowe Instytutu Humanistycznego PWSZ w Głogowie, Głogów 2010, s. 9–13.

⁷¹ Thietmar, III 13, 27–38, s. 766.

⁷² W. Ohnsorge, *Basileus, Kaiser und Sarazenen im Jahre 981/2*, „Byzantiaka“ 1981, t. 1, s. 22–23; M. Böhm, *Byzantine...*, s. 11.

⁷³ A.R. Lewis, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A.D. 500–1100*, Princeton 1951, s. 192–193; E. Eickhoff, *op. cit.*, s. 365–366; M. Böhm, *Byzantine...*, s. 11.

⁷⁴ Thietmar, III 12, 8–11, s. 766; W. Ohnsorge, *op. cit.*, s. 22–23.

⁷⁵ Thietmar, III 12, 20–23, s. 766.

Porażka Niemców pokazała ewidentnie wszystkim, że piraci mużułmańscy są na tych wodach niekwestionowaną potęgą. Plan Ottona, który zakładał spalenie floty Saracenów, nie powiódł się, bo ci nie dali się zaskoczyć niewielkiej flocie temu Kalabrii. Thietmar wspomina jedynie o dwóch okrętach uzbrojonych w ogień grecki, nie mówi nam nic o ewentualnych dalszych jednostkach, które brały udział w tej operacji. Możemy jednak spekulować, z dużą dozą prawdopodobieństwa, że miotaczom ognia greckiego towarzyszyło kilka dodatkowych jednostek, zapewne również chelandii, które okazały się zbyt małą liczbą, aby sprostać powierzonemu im zadaniu. Fakt, że flota prowincjonalna w taki łatwy sposób przeszła na stronę cesarza Zachodu, pokazuje nam ewidentnie, że coś się działo złego z bizantyńską administracją w Italii. Rządy katepana Romana czy Kalokyresa Delfinasa musiały tę zapaść pogłębić, czego najlepszym wyrazem była niemoc militarna na morzu w odpieraniu rajdów Saracenów z Sycylii⁷⁶. Wyda się również, że z kryzysem w Italii należy częściowo wiązać zwrócenie się o pomoc do Wenecji. Wenecjanie przeszli w X w. daleką drogę z roli poddanych basileusów poprzez bizantyński protektorat do samodzielnego państwa⁷⁷. Ich współpraca była niezbędna i korzystna dla obu stron tym bardziej, że przybysze z Republiki Św. Marka musieli szybko reagować na zmiany zachodzące w Bizancjum, bowiem stale potrzebujące środków na wojnę cesarstwo wkrótce sięgnęło do ich kieszeni. Pertraktacje rozpoczęły się w 991 r., gdy basileus Bazyli II zwiększył opłaty celne, ściągane z przyływających do stolicy statków Wenecjan do 30 solidów od jednostki⁷⁸. Wcześniej cło wynosiło zaledwie 2 solidy od statku, dlatego reakcja przedstawicieli Republiki zmierzająca do zmiany takiego stanu rzeczy była oczywista⁷⁹. W wyniku rozmów prowadzonych z Bazyliem II obie strony doszły do porozumienia: cesarz zgodził się, żeby cło pobierane od okrętów i statków płynących z Wenecji do stolicy imperium powróciło do opłat sprzed

⁷⁶ V. von Falkenhausen, *op. cit.*, s. 83–84.

⁷⁷ D.M. Nicol, *Byzantium and Venice*, Cambridge 1988, s. 27–36; N. Sokółow, *Narodziny weneckiego imperium kolonialnego*, tłum. Z. Dobrzyniecki, Warszawa 1985, s. 110–140; W. Szyszkowski, *Wenecja. Dzieje Republiki 726–1797*, Toruń 1994, s. 36–38; A. Pertusi, *Venezia e Bisanzio: 1000–1204*, „Dumbarton Oaks Papers” 1979, t. 33, s. 3–6; A. Schaube, *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiet*, München–Berlin 1906, s. 17–25; J.J. Norwich, *Historia Wenecji*, przekł. J. Bartosiewicz, Sopot 2011, s. 96–99.

⁷⁸ *Urkunden zur älteren Handels...*, s. 36–37, nr 17; R.J. Lilie, *op. cit.*, s. 1; D.M. Nicol, *op. cit.*, s. 40; A. Schaube, *op. cit.*, s. 223.

⁷⁹ *Urkunden zur älteren Handels...*, s. 36–37, nr 17.

zmiany, czyli 2 solidów, ale jednostki powracające z Konstantynopola miały w Abydos płacić dalsze 15 solidów; Wenecjanie mieli płacić cło jedynie za produkty pochodzące z innych krajów, a produkty wytworzone w ich mieście miały zostać całkowicie zwolnione z jakichkolwiek opłat; kupcy przybywający z południowej Italii, z Bari i Amalfi, Longobardowie i Żydzi, jak również ich towary nie podlegali tym ulgom, gdyby zatem ci ludzie podróżowali na weneckich statkach i zostali złapani, musieliby zapłacić pełny podatek, zaś przewożący ich Wenecjanin utraciłby swoje przywileje⁸⁰. Istotniejsze były ustalenia natury militarnej zawarte w wystawionej chrysobulli, bowiem Wenecja zobowiązała się wesprzeć swoimi okrętami Bizancjum, gdyby podjęło ono jakieś działania wojenne w Longobardii⁸¹. Wenecjanie mieli zatem za zadanie wspierać interesy cesarza na Adriatyku i leżącej nad jego brzegami Apulii. Wyraz tej współpracy znajdziemy w działaniach katepana Jerzego, który z wspierającymi go okrętami Republiki w roku 991 odzyskał zdobyte przez Saracenów Bari i przegnał ich flotę⁸².

Być może współpraca z Wenecją wpłynęła również na późniejszą zmianę w działaniach kadrowych cesarza względem Italii, który funkcję katepana powierzał strategom Kefalonii, albo mogło to być wyrazem szukania przez basileusa jakiegoś panaceum i dowódcy, który łączyłby w swojej osobie doświadczenie z prowadzenia działań zarówno na lądzie, jak i na morzu. Niestety z wyjątkiem Boiannesa, pozostali katepanowie byli mniej lub bardziej nieudolni. Dlatego to mogło stać za dążeniem cesarza do wzięcia osobistego udziału w wyprawie do Italii i na Sycylię, jaką zaplanował pod koniec swego długiego żywota. Bazyli II był już w tym czasie doświadczonym wodzem w walkach lądowych. Pytanie, jakim dowódcą byłby dla swojej floty, gdyby osobiście musiał poprowadzić ją do walki przeciwko okrętom Saracenów? Nie jesteśmy w stanie stwierdzić, jakby się potoczyła próba odbicia Sycylii, gdyby dowodził nią osobiście cesarz Bazyli II i takie domysły pozostają jedynie w sferze historii alternatywnej.

Za panowania Bazylego II najważniejsze bazy jego floty znajdowały się w Konstantynopolu, Abydos, Attalii, Dyrrachium i Tesalonice oraz na wyspie Samos, Kefalonii i zapewne Cyprze. Podstawowym

⁸⁰ *Urkunden zur älteren Handels...*, s. 37–39, nr 17; R.J. Lilie, *op. cit.*, s. 1–2; H. Ahrweiler, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, „Revue des Etudes Byzantines” 1961, t. 19, s. 238–249; H. Ahrweiler, *Byzance...*, s. 185; A. Kazdan, *Abydos, The Oxford Dictionary*, t. 1, s. 8–9.

⁸¹ *Urkunden zur älteren Handels...*, s. 39, nr 17; R.J. Lilie, *op. cit.*, s. 2; A. Pertusi, *op. cit.*, s. 16.

⁸² *Urkunden zur älteren Handels...*, s. 40–41, nr 20.

członem marynarki wojennej była flota imperialna, którą uzupełniały floty temów morskich i siły poszczególnych prowincji. Siły temu Kibyraiótów były przeznaczone do szybkiego reagowania, choć w dobie uzurpacji obu Bardasów opowiedziały się za wrogami legalnie panującego władcy. Na czele floty stał drungarios, któremu podporządkowana była flota imperialna, podczas gdy floty temów morskich miały swoich własnych strategów. Drungarios mógł urzędować nie tylko w Konstantynopolu, lecz również w Attalli. W tym mieście mogła znajdować się jego kwatera, a nawet sztab. Niestety nie mamy danych co do liczebności floty bizantyńskiej za panowania Bazylego II. Możemy jedynie spekulować, że całość marynarki wojennej Bizancjum na przełomie X i XI w. liczyła około 200 jednostek, z czego 100 składało się na flotę imperialną, a drugie 100 na floty temów morskich i poszczególnych prowincji pogranicznych. Ich załogi stanowili Bizantyńczycy, którzy w okresie po 988 r. zostali wsparci oddziałami Rusów, stanowiących piechotę morską. Takie połączenie zapewniało skuteczność w działaniach, zaś przybysze z północy byli wyjątkowo uniwersalni i można ich było wykorzystywać do wielu operacji, do których klasyczni bizantyńscy marynarze by się już nie nadawali. Odpowiednio uzbrojeni i opancerzeni sprawdzali się zarówno na wybrzeżu Azji Mniejszej, jak i w Italii.

Abstract

Maritime force of Basil II Boulgaroktonos (976-1025)

The Emperor Basil II (976–1025) made his history by virtue of the fact of victorious war with Bulgaria and other numerous wars, that were fought during his reign in Asia Minor and the Balkans. However, from the very beginning of his reign, he had to pay attention to the naval forces of his empire. This was due to the fact that part of the fleet supported his opponents, aspiring to the imperial crown. After his victory in the civil war, he did not destroy the rebel fleet, but has entrusted her closer inspection. His state possessed a fleet, which could be attributed to the many activities: the fight against internal and external enemies at sea; military transport between distant points within the empire; maritime defense of the capital and other bodies belonging to the Byzantine Empire.

Keywords: Basil II, Venice, Bizantium, Fleet, Varangians

Słowa kluczowe: Bazyli II, Wenecja, Bizancjum, Flota, Waregowie

Bibliografia

- Ahrweiler H., *Byzance et la Mer*, Paris 1966.
- Ahrweiler H., *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, „Revue des Etudes Byzantines“ 1961, t. 19.
- Amato di Monte-Cassino, *Storia dei Normanni*, ed. Vincenzo De Bartholomaeis, Fonti per la Storia d'Italia 76, Roma 1935.
- Annales Baresnes*, ed. G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica Scriptores V, Hannover 1844.
- Anonymus Barenensis, ed. L. A. Muratori, Rerum Italicarum scriptores V (1724).
- Becker J., *Graf Roger I. von Sizilien. Wegbereiter des normannischen Königreichs*, Tübingen 2008.
- Benedikz B.S., *The Evolution of the Varangian Regiment in the Byzantine Army*, „Byzantinische Zeitschrift“ 1964, t. 62.
- Blöndal S., *The Varangians of Byzantium*, Cambridge 1981.
- Brown R.A., *Historia Normanów*, przekł. J. Jarniewicz, Gdańsk 1996.
- Böhm M., *Normański podbój Sycylii w XI wieku*, Oświęcim 2014.
- Böhm M., *Pomiędzy rywalizacją a współpracą. Bizancjum i Ruś Kijowska na Morzu Czarnym w latach 988–1041*, [w:] *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego. „Migracje. Podróże w dziejach”*. Starożytność i średniowiecze, t. VII, red. M. Franz, K. Kościelak, Z. Pilarczyk, Toruń 2014.
- Böhm M., *Flota i polityka morska Aleksego I Komnena*, Kraków 2012.
- Böhm M., *Waregowie – piechota morska Bizancjum*, „Piotrowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, cz. 2.
- Böhm M., *Byzantine ship salandria/chelandia in relations of Thietmar from Merseburg*, [w:] *Człowiek a tożsamość*, red. S. Lisewska, M. Ożóg, t. 2, Roczniki Naukowe Instytutu Humanistycznego PWSZ w Głogowie, Głogów 2010.
- Bünemann R., *Robert Guiskard. Ein Normanne erobert Süditalien*, Köln, Weimar u. Wien 1997.
- Chalandon F., *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, t. I, Paris 1907.
- Cheyne J.-C., *Basil II and Asia Minor*, [w:] *Byzantium in the Year 1000*, red. P. Magdalino, Leiden – Boston 2003.
- Eickhoff E., *Seekrieg und Seepolitik zwischen Islam und Abendland*, Berlin 1966.
- Guillaume de Pouille, *La Geste de Robert Guiscard*, ed. M. Mathieu, Palermo 1963.
- Holmes C., *Basil II and the Governance of Empire, 976–1025*, Oxford 2005.
- Holmes C., *Political elites in the Reign of Basil II*, [w:] *Byzantium in Year 1000*, ed. P. Magdalino, Leiden – Boston 2003.
- Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. H. Thurn, CFHB, Bonn – New York 1973.
- Ioannis Zonarae Epitome historiarum librii*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonn 1889.
- Kahzdan A., *Abydos*, The Oxford Dictionary of Byzantium, ed. A.P. Kazhdan, t. 1, Nowy York 1991.
- Leontos Diakonou Istoría*, ed. B. Karales, Athina 2000.
- Leo Marcicanus casinensis monachus et cardinalis episcopis ostiensis et Petrus Diaconus monachus casinensis, Chronica Monasteri Casinensis*, ed. W. Wettenbach, Monumenta Germaniae Historica Scriptores VII, Hannover 1884–1908.
- Lewis A.R., *Naval Power and Trade in the Mediterranean A.D. 500–1100*, Princeton 1951.

- Lilie R.J., *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angeloi (1081–1204)*, Amsterdam 1984.
- Litavrin G.G., *Psell o pričinach pochoda Rusi na Konstantinopol v 1043 g.*, „Vizantijskij Vremennik“ 1967, t. 27.
- Loud G.A., *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest*, Harlow 2000.
- Lupus Protospatarius, *Rerum in Regno Neapolitano gestarum breve chronicon o Annales*, ed. G.H. Pertz, MGHS V, Hannover 1884–1908.
- Modelski T., *Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025?*, „Przegląd Historyczny” 1911, t. 13.
- Morawiec J., *Knut Wielki, król Anglii, Danii i Norwegii (ok. 995–1035)*, Kraków 2013.
- Nicol D.M., *Byzantium and Venice*, Cambridge 1988.
- Norwich J.J., *Die Wikinger im Mittelmeer. Das Südreich der Normannen 1016–1130*, Wiesbaden 1968.
- Norwich J.J., *Historia Wenecji*, przekł. J. Bartosiewicz, Sopot 2011.
- Ohnsorge W., *Basileus, Kaiser und Sarazenen im Jahre 981/2*, Byzantiaka 1981, t. I.
- Pertusi A., *Venezia e Bisanzio: 1000–1204*, „Dumbarton Oaks Papers” 1979, t. 33.
- Poppe A., *Ruś i Bizancjum w latach 986–989*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85.
- Povest' vremennykh let*, wyd. D.S. Lichačev, V.P. Adrianova-Perec, Moskwa – Lenin-grad 1950.
- Pryor J.H., Jeffreys E.M., *The Age of Dromon*, Leiden 2006.
- Schaube A., *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiet*, München – Berlin 1906.
- Sokołow N., *Narodziny weneckiego imperium kolonialnego*, tłum. Z. Dobrzyniecki, Warszawa 1985.
- Szyszkowski W., *Wenecja. Dzieje Republiki 726–1797*, Toruń 1994.
- Teall J.T., *The Grain Supply of the Byzantine Empire*, „Dumbarton Oaks Papers” 1959, t. 13.
- Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, ed. G.H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica Scriptores 3: *Annales, chronica et historiae aevi Saxonici*, Hannover 1839.
- von Falkenhäusen V., *Untersuchungen über die byzantische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, Wiesbaden 1967.
- Wolfgang F., *Byzanz und die islamische Welt im frühen 11. Jahrhundert. Geschichte der politischen Beziehungen von 1001 bis 1055*, Byzantina Vindobonensia 14, Wien 1981.
- Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, hrsg. G.L.F. Tafel, G.M. Thomas, t. I (814–1205), Wien 1856.
- Yahya Ibn Sa'id d'Antioche, *Continuation de Sa'id Ibn Bitriq*, ed. A. Vasiliev, I. Kratchkowsky, PO 114, t. 23, fasc. 3, Brepols 1932.